

Рецензії

ВИЗВОЛЕННЯ З ЛАБИРИНТУ МІНОТАВРА УПЕРЕДЖЕНЬ І ЗАБУТТЯ

Швець А. Жінка з хистом Аріадни: Життєвий світ Наталії Кобринської в генераційному, світоглядному та творчому вимірах: монографія / Інститут Івана Франка НАН України; Лекторій СУА з жіночих студій; ВГО Союз Українок. – Львів, 2018. – 752 с.

*Du bist die Ruh,
Der Friede mild,
Die Sehnsucht du
Und was sie stillt.
Fridrich Rückert*

Ім'я, культурницька діяльність, загальна постава речниці українського фемінізму й художня творчість Наталії Кобринської відомі широкому загалу. Проте, які багато інших українських громадських діячів та літераторів минулого, вона потрапила в типовий для нашої колонізованої культури сюжет, коли відмінні ідеології абсорбують чи вихолощують вітально-екзистенційні сенси не лише із життєпису, а й із залишеного творчого спадку, підпорядковуючи їхню рецепцію певному стереотипу, схематичному образу, змодельованому на певному історичному витку з виразною утилітарною метою. Саме внаслідок таких стереотипізаційних спрощень виникли в нашому культурному просторі оті всім звісні й далекі від реальності формульні означники “гірської орлиці”, “великого Каменяра”, “доньки Прометея”, “батька Тараса” тощо. Так і ім'я Наталії Кобринської асоціюється насамперед із її громадською діяльністю як організаторки жіночого руху в Галичині, ініціаторки створення “Товариства руських женщин” у Станіславові та співупорядниці жіночого альманаху “Перший вінок”. Літературна ж творчість її помітно відійшла в тінь власної громадської діяльності, унаслідок чого сприймається

здебільшого як заняття другого порядку після її феміністичних ініціатив.

З іншого боку, бути жінкою в літературному процесі Галичини під кінець II половини XIX ст. – то неабиякий квест, авантюра й життєва драма водночас. Бо тут така авторка від початку приречена була виборсуватися-вивільнятися з безлічі зачарованих кіл, освячених традицією, “жіночим вихованням” та ретроградними позиціями навіть найпоступовіших чоловіків поміж тогочасного “українського парубоцтва” від літератури та всіляких громадських ініціатив. Понад цим творчо-особистісним дискурсом тяжіла ще й загальна для всіх неволя національна й соціальна – народитися в сім'ї провінційного панотця, репрезентанта й захисника прав русинів – найбільш упослідженої частини людності на теренах цісарської Австро-Угорщини. Тут небагато зарадили й небуденна врода, й інтелектуальна жвавність, і виразна особиста амбітність, і талант літераторки. Тому її творчість на всіх етапах видається затіненою більш яскравими чи кількісно продуктивними авторами. Насамперед Іваном Франком, стосунки з яким так і не здобулися на належну паритетність і симетрію, хоч саме з його легкої руки та за його

видавничої й редакторської підтримки виходять друком її перші прозові твори: “Задля кусника хліба” (1884, “Зоря”), “Пані Шумінська” (1887, “Перший вінок”). Підтримавши на початку й увівши Кобринську в літературу, Франко водночас фатально запрограмував її подальшу фахову рецепцію на фемінізмі і реалізоцентризм та несприйняття її як постаті перехідної (зрештою, як і він сам), а за обставинами свого життя та особливостями психоукладу схильної до декадансу, містицизму та глибинної психологізації власного письма. Тому належачи за віком і часом приходу в літературу до “покоління Франка”, в останні роки XIX ст. Кобринська ціннісно і своїми новітніми стильовими пошуками виламується із заданих цим поколінням парадигм позитивізму, соціально-політичної тенденційності літератури, однозначної раціональності. Проте й поміж письменників нового, ранньомодерного, покоління (О. Кобилянська, М. Коцюбинський, В. Стефаник, Леся Українка тощо) її голос пролунав уже занадто невпевнено й залишився майже непоміченим. Хоч варто зазначити, що на тематологічному рівні її проза дуже суттєво інспірувала творчість Ольги Кобилянської, і ці впливи заслуговують на окрему розмову.

Фатальну роль у подальшій однобічній рецепції творчого спадку Н. Кобринської, зокрема вже й нашого часу, відіграла також утрата або знищення значної частини залишеного нею архіву (колізії, пов'язані з обома заповітами письменниці, її книгозбірнею і творчим архівом, варварське поводження з ними спадкоємців, зокрема Григорія Величка, що був чоловіком її сестри Ієроніми, докладно розглянуті в окремому підрозділі праці), унаслідок чого дотепер немає повного академічного видання творів письменниці. А оскільки більше схвальних відгуків зустрічала в критиці реалістична частина її доробку, то й перевидавалися якраз повісті та оповідання, написані в реалістичному стилі, а решта прижиттєвих публікацій та неопубліковані за життя тексти так і не знайшли собі шлях до читачів пізніших періодів. Так склалися всі підстави для однобічності, майже трагічної

неповноти і штучності того іміджу, якого Н. Кобринська набула у сприйнятті загалу.

Тому велика монографія, закроена як докторантська студія, безперечно, може цілком претендувати на те, щоб заповнити цю лакуну та повносправно висвітлити яскравими барвами цю білу пляму в історії української літератури. Книжка Алли Швець, на мій погляд, вичерпно реалізує це своє призначення, пропонуючи читачам методологічно модернізовану версію літературного портрета. Оновлюючи традиційний дослідницький жанр, авторка створює повноцінну інтелектуальну біографію письменниці, залучаючи ресурси спогадового нарративу, автобіографічних та епістолярних саморепрезентацій, завдяки чому постать митця осмислено не в традиційних межах хронологізованого життєпису, а натомість окреслюється його “стереоскопічний ментальний образ та життєтворча історія в руслі сучасної просопографії, для якої важливими й цінними є різновиявні характеристики творчої особистості – психодуховні, візуальні, контактологічні. При цьому духовна сутність письменника осмислюється на тлі його інтелектуального оточення, у фокусі внутрішніх і соціальних консенсусів та протиріч, творчих процесів і світоглядних розмислів” (с. 693). Така стратегія в реконструкції творчого шляху, на мій погляд, великою мірою остереігає дослідника від методологічного редукаціонізму, бо хід думок картографується за пунктами та орієнтирами, що виджерелюють із екзистенційного самоосмислення та самопозиціонування письменниці, як-от: *генераційний феномен, дух часу, життєва подія, інспірувальний простір, спогадовий нарратив, листи, автобіографічний текст* тощо. Ця послідовна центрованість на авторській особистості та неповторному стилі її індивідуальності видається дуже виграшною запорукою налагодження адекватного герменевтичного діалогу й виразно демонструє гуманітарні сенси такого інтерпретаційного наближення, бо вивільняє автентичний голос особистості, розкриває “поховані” в епістолярних

архівах сюжети, оприявнює латентні двозначності, конфлікти, неприязні, симпатії, матримоніальні наміри, що крилися за офіційно задокументованими подіями: соціальними акціями, виходом книг, зустрічами з визначними діячами того часу.

Дослідницька релевантність яскраво прочитується в самому структуруванні та назвах пунктів першого розділу, у яких чи не в кожному лунає цитата, зронена самою Н. Кобринською: “<...> вже ніколи не зможу злятися в одно з моєю суспільністю”; “наше українське парубоцтво”; “моє серце – то один біль до своїх”; “я бажала їм дати себе цілу – вони не хотіли”; “з’їли мене літерати, критики та й молоде покоління”; “хата, город, поле і тиха літературна праця”; “боялася старости, недуги і смерти”, “у мене велика туга материнства!”; “де льокувати серце, думку і себе саму?”; “мене вже серце не болить”. Усі ці самоозначення не випадкові, а сумлінно виснувані зі вперше актуалізованого в нашому літературознавстві великого *епістолярію* письменниці, адресованого до А. Бебеля, М. Вислоух, М. Вояківської (у заміжжі – Грушевської), В. Гнатюка, Б. Грінченка, М. Грушевського, М. Драгоманова, С. Єфремова, О. Кобилянської, О. Кониського, М. Коцюбинського, С. Крушельницької, П. та О. Кулішів, Лесі Українки, В. Лукича (В. Левицького), Д. Лукіяновича, О. Назарієва, І. Нечуя-Левицького, О. Маковея, М. Павлика, Олени Пчілки, Івана та Ольги Франків, Ф. Ржегоржа, В. Соколової, В. Шухевича, В. Щурата, Є. Ярошинської. Поза листами систематизовано значний *спогадний дискурс сучасників* (К. Трильовського, К. Попович, М. Лімницького, Ольги та Оксани Дучимінських, У. Кравченко, М. Рошкевич, О. Кисілевської, С. Дорошенко, Д. Лукіяновича, Т. Окуневського, Б. Лепкого, А. Чайковського, Є. Дригинич та ін.).

Широкий засяг опрацьованого епістолярного матеріалу, як і перших критичних відгуків про тексти письменниці в тогочасній періодиці та в передмовах і післямовах до різних колективних видань, їх глибокий аналіз та дослідницькі

висновки й коментарі, на мій погляд, становлять собою найважливішу за обсягом і новизною, найсильнішу та концептуальну частину праці. Така стратегія демонструє надуважне вчитування і вслухання в тексти, які перетворюються в екзистенційно прочинені вікна, за якими розкривається неповторне буття Іншого чи Іншої. Тому хочеться особливо наголосити на цьому сумлінному “зглибленні” (досить часто повторюване і виразне слово в авторському ідіолекті Алли Швець) наявних документально-біографічних матеріалів, із яких замість трохи штивного і прохолодного образу раціональної письменниці-реалістки, гордовитої вродливиці та символу галицького фемінізму перед читачем монографії постає тендітна і пристрасна, амбітна й мімозно вразлива жінка типу *self made*, яка великою мірою завдяки своїй лектурі та самоосвіті інтелектуально виросла далеко за межі світогляду панночки зі священницької родини і на яку у зв’язку із цим спала, певною мірою поза її свідомою волею, місія емансипантки та культуртрегерки в галицькому жіночому та літературному середовищах. Поза драмою родинною, зокрема ранньою смертю чоловіка Теофіла Кобринського, на її плечі спустився хрест аж ніяк не вдячної діяльності культурного сподвижника, неофіта фемінізму та письменниці-новаторки. Діяльність її та інтелектуальний пошук були драматично невчасними й передчасними в тодішньому українському культурному житті, звідки походить трагічна надламаність її загальної психічної організації – аж до психосоматичних розладів і хворобливих станів – майже безвихідна самотність, драматична комунікативна відірваність від сучасників, зрештою, декадансова настроєвість творів “смеркального періоду”.

На особливу увагу заслуговує також третій розділ – “Наталя Кобринська та її інтелектуальне оточення”, присвячений вивченню епістолярних діалогів письменниці із провідними діячами її часу та колегами по громадській і літературній роботі – І. Франком, М. Драгомановим, М. Павликом, О. Кобилянською, М. Грушевським, Олександром та

Пантелеймоном Кулішами, І. Нечуєм-Левицьким. На перехресті всіх цих творчих і людських, письмово зафіксованих контактів постать письменниці вимальовується в усій її світоглядно-психологічній, діяльній і творчо-інтелектуальній повноті. Ця опуклість її образу досягається шляхом означення найпроблемніших точок зіткнення, більших чи менших конфліктів, що окреслились у протистояннях поколінневих, гендерних та літературно-стильових. Дослідниця поступово виводить на яв спершу співпрацю, а далі наростання непорозуміння між Н. Кобринською і галицькою радикальною партією (зокрема, і різного штибу творчі та особисті колізії з І. Франком, М. Павликом), внутрішню неорганізованість і розрізненість тогочасного жіночого руху, упередження та світоглядну обмеженість українофільсько-народницької критики (О. Огоновський, О. Маковей, С. Єфремов та інші), що намагалася допасувати її і в рецепції, і у формуванні видань до реалістичного канону, паралельно відмітаючи чи обираючи стратегію замовчування щодо її імпресіоністичних та символістських пошуків. Зрештою, не обійдено увагою також вершини й мілини у стилі мислення, письмі та вчинках самої письменниці (зокрема, хитання поміж цінностями родинними і громадськими чи мистецькими, гіпертрофований страх бідності, надмірно загострена реакція на будь-які форми критики дотичних до її особистості справ, психологічна травма, завдана втратою найближчих людей).

“Задля об’єктивного реконструювання та інтерпретування локальної життєтворчої історії Кобринської, – ділиться із читачем у висновках до книжки А. Швець, – опрацьовано й систематизовано величезний масив досі невідомих джерелознавчих ресурсів (листів, спогадів, автографів творів), розпорошених по різних інституціях – Відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Центральних державних історичних архівах у Києві та Львові, в Чернігівському літературно-меморіальному музеї-заповіднику Михайла Коцюбинського, відділі

рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника” (с. 694). Можна лиш уявити, як непросто було втримати в цьому безмежному морі листів, спогадів, рукописів і видавничих першодруків чіткої логічній і методологічній курс. Проте цей напрямок, заданий уже в першому розділі, явивши читачеві вичерпний “візерунок цнот”, а заодно й біографічну драму письменниці як культурника-новатора, далі доповнюється в другому розділі визначенням світоглядних констант письменниці – “фемінізм, європеїзм, націоналізм”, а в третьому вичерпно вивершується взаєминами й діалогами на тлі доби. Отже, перші три розділи книжки, широко охоплюючи як документально-біографічні матеріали самої Н. Кобринської, так і комунікативне поле взаємодії провідних культурних діячів того часу, набувають важливого історико-літературного значення; ці набутки суттєво полегшать працю наступним дослідникам творчості письменниці та її співрозмовників і співдиспутантів.

Таке серйозне занурення в документально-біографічну частину матеріалів належно підготовляє читача до рецепції частини описово-інтерпретаційної, присвяченої аналізу власне літературних творів. Четвертий розділ попри те, що має трохи менший обсяг, ніж попередня частина роботи, демонструє іншу дослідницьку грань А. Швець – у виборі доречних підходів до опису відмінних за своїми композиційно-стильовими характеристиками текстів, в уважному поясненні їх на рівні ейдології та іконографії, у чутливості до образних деталей, у майстерності літературознавчої інтерпретації. Твори реалістичного періоду (“Дух часу”, “Задля кусника хліба”, “Ядзя і Катруся”), як мені здалося, подані переважно в описовому аспекті, доповнюються узагальненням критичних відгуків давніших дослідників. У творах із домінуванням соціальної проблематики – “Судія”, “Виборець”, “Янова”, “Жидівська дитина”, “Перша учителька”, “Liebesahnung” – акцентуються насамперед прийомі психологізації розповіді. Але очевидно, що найбільше енергії, зацікавлення та

духовно-психологічного заангажування викликали в дослідниці тексти з модерністичною поетикою, яким дотепер або невиправдано мало приділялося уваги, або ж вони вперше постають об'єктом літературознавчого прочитання. Насамперед це збірка "Казки" (1904), у яких пріоритетно диференціюється сакральна і профанна топіка та з'ясовуються непорозуміння в критичній рецепції цих творів. Не менш важливим аспектом бачиться містична образність, чи, як поетично означено в роботі, "подув трансцендентна" в людській душі чоловіка", розглянуті на матеріалі оповідань "Душа", "Блудний метеор", "Омен", "Св. отець Николай", "Очі", "У вирі". Жанрові експерименти – фрагментарність, ліризм, композиційні повтори своєрідних лейтмотивів завважено в "кусниках"- "психограмах" письменниці ("Руки", "Відцвітає", "Старий годинник", "Засуд", "Зрадник"). Цікавий досвід самоосмислення, нарративного осюжетнення власного життя, сповідальності фіксує А. Швець у текстах "для себе" і "про себе" ("Під кінець життя", "Скарбонка", "Du bist die Ruh") пізнього періоду життя. Із залученням міфо-релігійних семантичних аспектів розкрито сенси опозиції життєствердної і танатологічної образності у творах, написаних під враженнями від Першої світової війни ("Свічка горить", "На цвинтарі", "Тихий куток", "Брати", "Полишений", "Кінь"). Особливо хочеться виокремити ці останні пункти роботи, у яких Н. Кобринська постає письменницею з модерністично маркованим творчим темпераментом, філігранним підходом до оперування магічно-міфологічною

та фольклорною символікою, глибокою автобіографічною сповідальністю, психологізмом та рефлексивністю текстового нарративу.

З різних причин творчість Н. Кобринської ніколи не була в мейнстрімі літературознавчих зацікавлень, хоч у пострадянський період усе ж були намагання вивести її за рамки шаблоново-соціологізаторської рецепції попередніх періодів – у працях П. Арсенича, Н. Гаєвської, О. Гнідан, В. Качкана, І. Кейван, М. Крупки, Ю. Кузнецова, М. Легкого, С. Павличко, В. Панченка, М. Савки та ін. Нову хвилю дослідницького зацікавлення феноменом Кобринської викликала проведена 2015 р. в Болехові всеукраїнська наукова конференція, присвячена 160-літтю від дня народження письменниці. Уміщені в збірнику матеріалів конференції "Йшла не тільки духом часу, але й перед ним..." Наталія Кобринська та літературний процес кінця XIX – XX століття" (Львів, 2015) статті репрезентують новітній дискурс кобринськознавства. Рецензована монографія А. Швець посяде в ньому вагоме системотворче місце. А заголовкова назва праці "Жінка з хистом Аріадни" видається мені означником не лише творчого й людського амплуа Н. Кобринської, а й обраної дослідницею аналітичної стратегії, непростого пошукового шляху, наслідком якого стало переможне виведення письменниці з лабіринту забуття та неадекватних прочитань, що дає їй змогу здобути репутацію митця-новатора й модерніста за світовідчуттям у літературному процесі зламу XIX – XX ст.

Отримано 1 липня 2018 р.

*Галина Левченко
м. Житомир*